

КНИГОЗНАВСТВО

УДК 654.4(477.83/86)“18” Головацький Я., Качковський М.

ВИДАВНИЧА СПІВПРАЦЯ ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО ТА МИХАЙЛА КАЧКОВСЬКОГО

Олександр СЕДЛЯР

*Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека,
вул. Драгоманова, 5, м. Львів, 79601, Україна, тел. (032) 239-43-58,
ел. пошта: sedlyar@rambler.ru*

Розглянуто співпрацю між львівським професором Яковом Головацьким (вибір творів для друку, організація книгодрукування) та судовим чиновником Михайлом Качковським (фінансування книговидання) щодо публікації кількох книг у 1850-х рр. Спільними зусиллями партнери видали три книги у 1854 р., окрім того, М. Качковський допоміг Я. Головацькому видати ще одну книгу 1858 р. Незадовільна реалізація виданих книг і втрата коштів, а також непорозуміння між видавцями щодо організації виробничого процесу та визначення стратегічних завдань руського книговидання припинили їх співпрацю. Вона, однак, була важливим епізодом у розвитку руської видавничої справи і добре показує, зокрема, процес залучення спонсорських коштів до реалізації видавничих проєктів.

Ключові слова: історія українського книговидання, українська книга в Галичині середини XIX ст., Я. Головацький, М. Качковський, меценатство у книговиданні.

Після заспокоєння і стабілізації внутрішньополітичного та громадського життя, соціальних відносин і національних змагань в Австрії по завершенні революційних подій 1848–1849 рр. галицькі русини постали перед необхідністю визначити подальший формат розвитку їх національно-культурного життя. Несподівані зміни 1848 р. надали потужного імпульсу русинам, формуванню їх політичної та національної свідомості, громадського життя, літератури та ін., однак на початку 1850-х рр. потенціал цього первісного поштовху вже було загалом вичерпано. Необхідно було знайти нові, внутрішні можливості для підтримки і хоча б повільного розвитку освіти чи книговидання руською мовою у не дуже сприятливих для русинів обставинах 50-х років XIX ст.

Загалом людські та матеріальні ресурси, а також організаційна структура австрійських русинів середини XIX ст. були далекими від необхідних для підтримки сталого та ефективного розвитку найважливіших напрямів національної культури. Дуже багато залежало від зусиль окремих діячів. Серед загалом нечисленної групи осіб, які намагалися координувати відповідну роботу, виділялися Яків Головацький та Михайло Качковський. Перший, професор Львівського університету, мав незаперечний авторитет як знавець руської мови та літератури, був відомим редактором, видавцем та розповсюджувачем руської книги, уособлював інтелектуальний потенціал галицьких русинів. Другий, судовий радник, був чиновником високого рангу і одночасно руським патріотом (рідкісне явище на ті часи), підтримував руську шкільну молодь і загалом мав репутацію мецената. Співпраця цих двох відомих осіб могла би стати плідною для галицьких русинів, зокрема, для розвитку руського книговидання у Галичині.

Мета цієї статті – розглянути цікавий епізод з історії українського (руського) книговидання в Галичині, коли Я. Головацький та М. Качковський спробували у середині 1850-х рр. об'єднати зусилля для публікації необхідних для руського читача книг.

Основним джерелом для теми статті є листування Я. Головацького та М. Качковського. Воно має свою цікаву історію. Як відомо, знаний галицький громадський діяч, публіцист та редактор Богдан Дідицький у 1870-х рр. працював над біографією М. Качковського¹, якому був значним чином особисто зобов'язаний. Він планував поєднати (до речі, досить штучно і натягнуто) цю біографію із нарисом історії розвитку галицько-руської літератури та книговидання у 1850–1860-х рр. і збирав різноманітні матеріали про життя вже покійного на той час М. Качковського. Як тоді виявилось, меценат руської літератури загалом не зберігав листування, а те, що залишилося після його смерті, швидко було втрачене². Відповідно, значно зросла вага листів самого М. Качковського, і Б. Дідицький почав їх шукати. Одним з активних кореспондентів був Я. Головацький, який на прохання Б. Дідицького переслав йому листи М. Качковського і чернетки деяких своїх листів до нього³.

Б. Дідицький тримав ці листи у себе – тому вони не увійшли до відповідного тому кореспонденції Я. Головацького, який видав Кирило Студинський⁴. Після смерті Б. Дідицького ці та деякі інші листи М. Качковського частково опублікував Филип Свистун⁵. На жаль, більшість опублікованих листів подано у переказі упорядника; публікацію з певних причин він не закінчив. Чи збереглися ці листи до нашого часу і де вони зберігаються, нам не відомо. Кілька інших листів М. Качковського до Я. Головацького є в архівах Львова та Києва⁶.

В різних архівних фондах збереглися лише чернетки окремих листів Я. Головацького до М. Качковського, яких відомо шість⁷. Архівісти не завжди правильно їх ідентифікували, бо про адресата можна дізнатися лише з контексту. Разом із тим, у цих листах є дуже багато цінної, раніше не залученої до наукового обігу, інформації, яка добре відображає як стан українського книговидання в Галичині в середині 1850 х рр., так і специфіку стосунків між цими непересічними діячами.

Як пізніше згадував М. Качковський, він познайомився із Я. Головацьким у березні 1849 р.⁸ Очевидно, це відбулося напередодні або під час іспиту з руської гра-

¹ Дідицький Б. *Михайл Качковскій и современная галицко-русская литература. Очеркъ біографической и историко-литературной*. – Львовъ, 1876. – Ч. I. – 123 + 2 с. Б. Дідицький працював над другою частиною цієї праці (життя та діяльність М. Качковського від 1848 р.), однак друком вона не вийшла; доля рукопису невідома.

² Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, відділ рукописів (далі – ВР ЛННБУ), ф. 2, од. зб. 318 / п. 72, арк. 174 зв. – 175 (лист П. Ясеницького до Б. Дідицького, Самбір, 2 (14) травня 1876 р.).

³ Там само, арк. 101 зв. (лист Я. Головацького до Б. Дідицького, Вільно, 15 січня 1873 р.).

⁴ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62* / видав Др Кирило Студинський. – У Львові: Накладом НТШ, 1905. – СЛХІ + 592 с. – (Збірник фільологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. Т. VIII і IX).

⁵ Свистунъ Ф. И. Письма Михаила Качковского // *Вѣстникъ “Народного Дома”*. – Львовъ, 1909. – С. 185–193, 210–216; Львовъ, 1910. – С. 3–8, 18–24, 35–40, 59–63, 95–98.

⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ), ф. 362, оп. 1, спр. 157, арк. 102–103; ВР ЛННБУ, ф. 36, од. зб. 176 / п. 9, арк. 1–2 зв.; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, відділ рукописних фондів і текстології (далі – ІЛ, ВРФТ), ф. 104, од. зб. 657, арк. 1–2.

⁷ ЦДАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2298, арк. 1–4 зв., 17–17 зв.; ф. 362, оп. 1, спр. 158, арк. 86–86 зв., 90–90 зв.; спр. 161, арк. 3–8 зв.; ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 228, арк. 1.

⁸ Свистунъ Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1909. – С. 211 (лист М. Качковського до Я. Головацького, Віснич, 3 жовтня 1852 р.).

матики, який він склав Я. Головацькому як університетському професору приватно 22 березня 1849 р. з відзнакою (“І кл. съ отл.[ичіємъ]”)⁹. Наступні кілька років вони, не маючи спільних справ, не спілкувалися. Мовчання порушив М. Качковський у жовтні 1852 р. Нагодою стала необхідність вручення подарованого ним примірника “Скита Манявського” учневі-русинові з Львівської гімназії (обрати учня мав Я. Головацький як учитель цієї гімназії)¹⁰. Згодом М. Качковський неодноразово повертався до своєї улюбленої теми підтримки шкільної молоді руського походження*, насамперед дарованими книжками. Власне, саме на ґрунті розвитку молоді, обговорення необхідної літератури для цього і постала співпраця між чиновником-меценатом і професором (одночасно й гімназійним вчителем), результатом якої став вихід у світ кількох книг руською мовою в середині 1850-х рр.

У березні 1853 р. М. Качковський прямо запитав свого кореспондента, хто і як займається розвитком руської літератури, хто що пише, і натякнув, що готовий своїми коштами підтримати деякі видавничі проекти¹¹. Я. Головацький у листі, що не зберігся, розповів про поточний стан літератури і, очевидно, подав свої пропозиції щодо творів, які теоретично можна було б видати. М. Качковський у відповідь оголосив, що “наши писателѣ о накладѣ достойнихъ тогоже своихъ сочиненій непотребують журити. Най ино хотьбы и найбільше – но що полезного – пишуть, а знайдутся накладчики ихъ сочиненій” і в принципі погодився оплатити видання деяких із запропонованих Я. Головацьким творів¹².

Руське книговидання у Галичині тоді перебувало далеко не в найкращому стані. Основними проблемами були брак якісних текстів (оригінальних чи перекладених) та брак коштів на видання. Брак активних, добре освічених і творчо обдарованих людей, які могли би писати талановиті, актуальні та цікаві, близькі до досконалих хоча б мовно та стилістично твори, дуже шкодив русинам і тоді, і ще тривалий час по тому. Писати бралися часто люди непідготовані, без відчуття мови, без розуміння мети і завдань твору, більше або менше вдало лише перероблюючи чи наслідуючи вже написане кимось. Інтелектуальна бідність, тематична вторинність і дріб’язковість, а також мовна невправність – ось характерні ознаки руських творів того часу. Однак загалом нечисленні любителі читати вітали і їх, і чекали на нові видання, які тоді вимірювалися навіть не десятками, а одиницями¹³.

⁹ ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2270, арк. 5 зв.

¹⁰ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1909. – С. 211.

* М. Качковський (1802–1872) увійшов в історію як до скупості ошадливий руський патріот, який складав гроші на “народні справи” і матеріально підтримував співвітчизників, насамперед шкільну молодь та письменників (як правило, початківців). Руська освіта, руське виховання, руська література мали би, на його думку, змінити галицьких русинів, зробити їх свідомими патріотами. Своім обов’язком він вважав підтримку незаможної руської молоді, головню для того, аби заохотити її добре вчитися, читати та писати по-руськи. Відповідна література тут мала би, на його думку, зіграти ключову роль. Однак у середині XIX ст. дуже відчувався брак необхідних книг, тому М. Качковський робив спроби фінансувати їх видання.

¹¹ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1909. – С. 213–214 (лист М. Качковского до Я. Головацького, Вісніч, 19 (31) березня 1853 р.).

¹² Там само. – С. 215 (лист М. Качковского до Я. Головацького, Вісніч, 21 травня (2 червня) 1853 р.).

¹³ Якщо не враховувати навчальну, церковну (збірки проповідей, життя святих, катехизми, шематизми та ін.), юридичну літературу та дрібні друки (похвальні вірші, оголошення тощо), то кількість виданих галицькими русинами світських книг “для читання” (художня, науково-популярна література та календарі) у 1850-х рр. буде такою: 1851 р. – 11, 1852 р. – 13, 1853 р. – 7, 1854 р. – 5, 1855 р. – 4, 1856 р. – 2, 1857 р. – 2, 1858 р. – 3, 1859 р. – 4, 1860 р. – 15. Всього за 10 років 66 видань, причому у 1853–1859 рр. вийшли у світ 27 книг і брошур, тобто в середньому лише чотири видання за рік! Літератури для читання духовного змісту

Що ж до коштів, то неможливі галицькі русини їх завжди шукали із великими труднощами. Найчастіше друк оплачував автор, іноді він оголошував передплату (яку довго і не завжди успішно збирали); деякі книжки видало спеціально для цього засноване товариство “Галицько-руська матиця”. Однак якраз у 1853 р., коли і громадська активність відчутно ослабла, і скарг на матеріальні труднощі стало набагато більше, меценатська допомога була дуже доречною. Пропозиція М. Качковського (нехай і дуже обережно висловлена), була приємною несподіванкою для Я. Головацького, якою необхідно було скористатися. Меценатство у видавничій сфері у русинів було тоді великою рідкістю – якщо хтось і хотів жертвувати кошти на “народну справу”, то передавав їх найчастіше Комісії Народного Дому, а також на побудову, ремонт чи оздоблення церков, бурси для неможливої шкільної молоді чи стипендії для тієї ж молоді. Вкладати гроші у книжки вважалося справою малоефективною. Я. Головацький, щоправда, мав досвід співпраці з таким меценатом у 1840-х рр. – ним був Микола Верещинський, який допоміг видати збірку руських приповідок Г. Ількевича та два випуски “Вінка русинам на обжинки”. Але це був виняток, навіть революція 1848 р. не спонукала русинів вкладати відносно значні суми у книговидавництво рідною мовою. Актуальною залишалася проблема т. зв. “літературного фонду”, тобто внесених однією, кількома чи багатьма особами коштів на книговидавництво, які мали би повертатися від реалізації книжкової продукції і йти на публікацію нових видань. Такий фонд фактично мала у себе “Галицько-руська матиця”, однак керівництво товариства не могло і не хотіло його ефективно використовувати. Слід було спробувати створити такий фонд не малими внесками багатьох людей під забюрократизованим громадським контролем, а приватно, зусиллями кількох свідомих жертводавців і фахівців у галузі літератури та книговидавництва.

Таким фахівцем вважали Я. Головацького. Він не лише був університетським професором-філологом, а й мав чималий практичний досвід підготовки до друку різних видань. На початку 1850-х рр. він входив до керівництва “Галицько-руської матиці”, певний час очолював друкарню Ставропігійського Інституту, особисто редагував чимало видань того часу. Це був поважаний чоловік зі значним авторитетом. Найважливіше, однак, інше. Я. Головацький був одним із небагатьох галицьких русинів, який справді, не лише на словах, розглядав книговидавництво як дуже важливу складову національно-культурного життя та національного розвитку. Припустимо навіть, що він міг мати певну програму (не оформлену на папері) книговидавництва, очевидно, не так щодо конкретних творів, як щодо тематичного і мовного їх спрямування. Таке припущення випливає з огляду на його видавничу діяльність у 1850-х рр., у якій простежуються досить чіткі наміри.

Я. Головацький як свідомий русофіл був прихильником максимального наближення літературної мови галицьких русинів до російської (“общерусского языка”)*.

(церковна історія, життя святих, збірки проповідей, молитвослови, катехизми, збірки релігійних пісень) було приблизно вдвічі менше – 37 видань за десятиліття (1851 р. – 4, 1852 р. – 4, 1853 р. – 2, 1854 р. – 3, 1855 р. – 3, 1856 р. – 3, 1857 р. – 4, 1858 р. – 3, 1859 р. – 3, 1860 р. – 8). У 1853–1859 рр. (час найбільшого застою у галицькому українському книговидавництві після 1848 р.) вийшла 21 така книга – три на рік, тобто майже стільки ж, як і світських книг “для читання” (*Галицько-руська бібліографія XIX-го століття съ узглядненіемъ рускихъ изданій появившихся въ Угорщинѣ и Буковинѣ (1801–1886)*) / составивъ Иванъ Ем. Левицкій. – Львовъ, 1888. – Т. 1: Хронологическій списокъ публикацій (1801–1860). – С. 59–122).

* Як університетський викладач і науковець, як громадський діяч, редактор та видавець Я. Головацький, хоч і обережно та поступово, але послідовно втілював цю ідею в життя. Його редагування книжок,

Русофіли тоді вважали, що таке мовне зближення дасть можливість русинам долучитися до всеруської культури, що автоматично убезпечить їх від полонізації і надасть могутнього поштовху їх національному розвитку. Зміст творів, на думку русофілів, мав менше значення, ніж мова, бо головним було не так створити щось оригінальне (компетентні особи добре розуміли обмеженість потенціалу русинів у цій сфері), як максимально присвоїти собі здобутки всеруської культури, зробивши її своєю через використання її мови. Мовне питання у першій половині 1850-х рр. дуже жваво обговорювалося на сторінках преси. Я. Головацький у цій публічній дискусії майже не брав участі і взагалі намагався максимально уникати обговорення перспектив розвитку руської мови, аби не зашкодити своєму авторитетові експерта (нібито незалежного науковця) у цих питаннях і не наразитися на можливі репресивні дії з боку влади. Разом із тим його позиція була відома зацікавленим особам¹⁴. Певне балансування між бажаним і дозволеним у діях Я. Головацького дуже добре простежується і в його видавничій співпраці з М. Качковським.

Погляди М. Качковського на розвиток руської літератури та книговидавництва, судячи з його думок та настроїв із листів до Я. Головацького, загалом були поміркованішими, ніж у його кореспондента. М. Качковський шанував давню літературну мову, не заперечував проти запозичення “общерусских” елементів, однак наголошував на тому, що мова книг має бути зрозуміла для народу. Всі зусилля Я. Головацького були спрямовані на інтеграцію русинів (нехай із певними застереженнями) до всеруського культурного простору. Завдання М. Качковського були набагато більше приземлені і прикладні – він хотів посприяти розвитку руської літератури, аби русини (передовсім молодь) мали що читати і не соромилися писати по-руськи. Мовні акценти для нього не були визначальними. Що ж до змісту чи художньої цінності творів, то М. Качковський, як і багато інших русинів-патріотів того часу, не дуже цим переймалися, радо вітаючи все, що виходило руською мовою. У справі оцінки планованих до друку творів він був готовий прийняти думку компетентнішої особи (наприклад, Я. Головацького), хоча у нього були й улюблені твори (зокрема, М. Качковський дуже високо оцінював “Скит Манявський” А. Могильницького)¹⁵. Загалом М. Качковського найбільше хвилювали не зміст та мова як така, а практична цінність планованого видання, можливість розпродати наклад та поширити книжку серед читачів, особливо серед шкільної молоді.

Отже, Я. Головацький міг спробувати скористатися пропозицією М. Качковського і, взявши в свої руки вибір та редагування текстів, опублікувати коштом мецената хоча б кілька книг, які засвідчували би правильний, на його думку, напрямок розвитку галицької руської літератури. Як бачимо, погляди партнерів на розвиток літератури досить помітно (але не критично) різнилися, і це, а також зрозуміле бажання М. Качковського найефективніше витратити заплановані на видавничі справи

які видавали “Галицько-руська матиця”, Ставропігійський Інститут або Олександр Духнович на початку 1850-х рр., мало на меті головню виправити їх недосконалу мову, наблизити її до ідеалу – “общерусского языка”. Така діяльність Я. Головацького та його послідовників дозволила активно розвинутися у 1850–1870-х рр. літературній мові галицьких русофілів – т. зв. “язичію”.

¹⁴ Див. наприклад, відверті листи Г. Шашкевича та Я. Головацького з 1853 р.: Возняк М. Зміна поглядів Якова Головацького в його власному освітленні // *У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його зуртка*. – Львів, 1936. – Ч. 2. – (Праці Богословського Наукового Товариства у Львові. Т. X.). – С. 230–245.

¹⁵ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1909. – С. 210–211 (лист М. Качковського до Я. Головацького, Віснич, 3 жовтня 1852 р.).

кошти (чого не міг гарантувати Я. Головацький) могло стати приводом до непорозумінь між ними.

В середині 1853 р. розпочалося предметне обговорення списку можливих видань за кошти М. Качковського. Як виглядає, Я. Головацький називав йому всі більше-менше помітні твори (написані і лише плановані авторами) без особливого аналізу їх змісту та доцільності публікації. Більшість із них не вийшли у світ у такому вигляді, як планувалося, деякі так і не були закінчені авторами¹⁶.

Восени 1853 р. підготовчі консультації завершилися, було узгоджено список перших видань, які мали вийти у світ зусиллями обох партнерів, визначена сума коштів, потрібна для початку, та часові рамки виконання проекту. М. Качковський погодився видати вже опубліковані у “Зорі Галицькій” тексти Б. Дідицького “Змѣй Нотяйскій” (переклад з чеської твору Прокопа Хохолушка) та “Отець Игнатій” (переробка за галицько-руськими мотивами за посередництвом німецького перекладу англomовного твору Олівера Голдсмита “Вейкфілдський вікарій”)¹⁷, а також збірку “собранихъ черезъ якогось тамъ ученого и до тиску приготовленихъ [...] нашихъ поезій”¹⁸. М. Качковський виставляв такі умови: друк збірки поезій – 500 прим., повісті “Змѣй Нотяйскій” – 500 прим., повісті “Отець Игнатій” – 1000 прим. (очевидно, він вважав цей твір найпридатнішим для масового читання); час дії угоди – до кінця 1854 р.; ціна має бути дешевою, такою, аби жертводавець протягом року реалізації книг повернув собі $\frac{7}{8}$ видатків на їх виготовлення та продаж, а $\frac{1}{8}$ видатків йому слід компенсувати книгами (які він потім роздасть найдостойнішим учням та вчителям тривіальних шкіл), лише після цього решту накладу можна буде видати авторові¹⁹. Збірник поезій, за словами Я. Головацького, мав би коштувати 100–120 рн. – М. Качковський із цим погодився, а також пообіцяв видати ще 100 рн. на друк двох інших творів Б. Дідицького²⁰.

До першої групи видань, які спільно узгодили Я. Головацький та М. Качковський, як бачимо, увійшли лише ті, які готував Б. Дідицький (це стосується і анонімного збірника поезій). На 1853 р. цей ще молодий чоловік (йому тоді було 26 років) був редактором “Зорі Галицької” і гарячим послідовником тих русофільських ідей, які поділяв сам Я. Головацький. Збережені листи Б. Дідицького до Я. Головацького 1850-х рр. свідчать, що він тоді був під значним впливом старшого колеги, якого називав своїм учителем та покровителем²¹. Як русофіл, Б. Дідицький, на відміну від

¹⁶ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1909. – С. 215 (лист М. Качковського до Я. Головацького, Вісніч, 21 травня (2 червня) 1853 р.). Зокрема, мова йшла про переклад Петра Головацького підручника Пюца “Всесвітня історія” (переклад переробив пізніше Василь Ільницький і видав під своїм прізвищем), повісті Туряна (автор із Закарпаття) “Лаборчанин” (не була друкована), видана ще у 1852 р. Климентом Меруновичем “історична повість”, фактично перероблений для галицького читача уривок із М. Карамзіна, “Покореніє Новагорода” (не передруковувалася), перероблена з німецького оригіналу трагедія “Немира” (надрукована в “Зорі Галицькій”, більше не перевидавалася), твір Івана Гушалеви́ча “Роксолана” (не опублікований, автор його довго, аж до початку 1860-х рр., перероблював, але не видав).

¹⁷ Дѣдицкій Б. А. Змѣй Нотяйскій. Повѣсть со временъ борьбы Сербовъ съ Турками, изъ чешского Хохолушка // *Зоря Галицкая*. – 1853. – Чис. 25–28; Його ж. Отець Игнатій, рускій приходникъ изъ Соломянки. Повѣсть нимъ самымъ написанна // Там само. – Чис. 1–22.

¹⁸ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1910. – С. 3 (лист М. Качковського до Я. Головацького, Вісніч, 15 жовтня 1853 р.).

¹⁹ Там само. – С. 3–4. М. Качковський резервував для себе 150 прим. “Отца Игнатія” для роздання учням (100 прим.) та вчителям (40 прим.).

²⁰ Там само. – С. 4.

²¹ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62...* – С. 159, 166, 182, 262 (листи Б. Дідицького до Я. Головацького, 24 листопада 1854 р., 6. д., 1854 р., лютий 1855 р., 18 березня 1856 р.). У лютому

своїх радикальніших колег-публіцистів Івана Раковського та Северина Шеховича був прихильником “средних мер”, поступового та адаптованого впровадження “общерусских” мовних норм до літературної мови галицьких русинів²². Таку тактику підтримував, очевидно, і Я. Головацький. Фактично Б. Дідицький публічно робив те, що хотів, однак як державний службовець не завжди міг зробити сам Я. Головацький.

Дуже показово у цьому контексті є історія зі згаданим вище збірником поезій. Як тільки Я. Головацький отримав від партнера гроші на це видання, виявилось, що це не просто результат роботи “якогось тамь ученого”, а збірка, упорядником якої був Б. Дідицький. Університетський професор вибачався, що він нібито спочатку не зрозумів, що то були за вірші, і лише тепер переконався, що “то суть поэзіи по большей части его [Б. Дідицького. – О. С.] собственныя или подражанія, переводы и передѣлки изъ многихъ, преимущественно изъ російскихъ, авторовъ”. Далі Я. Головацький продовжив: “Видя въ нихъ красоту изящества, я не видѣль potrzeby отступати отъ печатанія и согласился съ намѣреніемъ Гна Дѣдицкаго, чтобы избрати самыя лучшія стихотворенія для образования хорошаго вкуса, до чего также переводы изъ греческихъ и латинскихъ и иныхъ классиковъ при тѣхже руковеденіяхъ и съ помощію мужей свѣдущихъ вещи прибавилися – и такъ составилаь Антологія [...]”²³. Ця “Антологія” мала вийти в двох частинах, до першої увійшла б епічна та лірична поезія, до другої – дидактична та драматична; загалом, як запевняв професор, друкуватимуться для молоді лише найкращі вірші або уривки з них. Насправді, як відверто пізніше написав інший русофіл Ф. Свистун, “Это была проба Богдана А. Дѣдицкаго и Я. Головацкаго контрабанднымъ образомъ ввести въ школахъ русскій литературный языкъ, которымъ гнушалось правительство. Дѣдицкій избралъ переводныя и оригинальныя произведенія общерусской словесности, перемѣнили “какъ” на “якъ”, окончаніе прилагательныхъ -ья на -ьи, -“тъ” неукончат. наклоненія на “ти” и пропустилъ имена авторовъ, чтобы не возбудить въ правительствѣ подозрѣнія”²⁴.

Набагато пізніше у своїх спогадах Б. Дідицький зізнався, що вірші для “Антології” йому передав сам Я. Головацький. Їх він переписав разом із колегами з російських видань ще під час навчання у семінарії. Я. Головацький також доручив Б. Дідицькому додати кілька своїх віршів і зовсім не згадувати авторів (росіян) інших творів²⁵.

Таку таємничість можна пояснити тим, що Я. Головацький не був упевнений у позитивному рішенні мецената щодо друку, якби М. Качковський відразу дізнався, які саме вірші є у збірці. Він, мабуть, не схвалив би видання за його рахунок косметичних переробок оригінальних поезій та перекладів російських авторів. Не знаючи, про що йдеться, М. Качковський наполягав на вміщенні до збірки уривків із його улюбленого “Скиту Манявського”²⁶. Це, зрозуміло, для Я. Головацького було абсолютно неможливим через різкий дисонанс мови і стилю цього твору з ледь рутенізованими “общерусскими” поезіями, однак справжню причину відмови він відкрити не міг, аби не образити благодійника-жертводавця. Професор викрутився зі складної

1855 р. Б. Дідицький прямо писав Я. Головацькому, маючи на увазі видавничу роботу: “всему, что только отъ насъ произойдетъ, быть всесловенскимъ!” (Там само. – С. 182).

²² Там само. – С. 170 (лист Б. Дідицького до Я. Головацького, 14 (26) січня 1855 р.).

²³ ЦДАЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 161, арк. 7 зв. – 8 (чернетка листа Я. Головацького до М. Качковського, б. м., 8 лютого н. ст. 1854 р.).

²⁴ Свистунъ Ф. И. Письма Михаила Качковскаго... – 1910. – С. 3.

²⁵ Своежизньевыя записки Богдана А. Дѣдицкаго. – Львовъ, 1906. – Ч. I: Где-що до исторіи саморозвитія языка и азбуки Галицкой Руси. – С. 46–47.

²⁶ Свистунъ Ф. И. Письма Михаила Качковскаго... – 1910. – С. 4.

ситуації, відповівши, що можна прийняти “тільки самія лучшія поезіи, пом’яцаемья въ Зорѣ”, та й найкращі уривки зі “Скиту Манявського” вже друкувалися у читанці для гімназій Василя Ковальського, то й більше немає потреби їх передруковувати²⁷. Така напівправда з часом помітно ускладнить видавничу співпрацю Я. Головацького та М. Качковського.

Тим часом М. Качковський спочатку (мабуть, у жовтні 1853 р.) надіслав 120 рн. для друку збірки поезій, потім (на початку грудня 1853 р.) ще 100 рн. на купівлю паперу для інших видань, і робота розпочалася. Надсилаючи другий транш, меценат додав, аби гроші витрачалися максимально економно²⁸. Отримавши гроші, Я. Головацький зробив відповідні замовлення друкарні Ставропігійського Інституту. Станом на початок лютого 1854 р. вже майже закінчили друк невеликої повісті “Зм’їй Нотяйський” (залишилися лише видрукувати титульну сторінку та обкладинку), тривав друк шостого піваркуша “Антології” та розпочався набір “Отца Игнатія”. Я. Головацький прохав друкувати “Отца Игнатія” накладом лише 500 прим. (бо ще продавалися примірники “Зорі Галицької” із цим твором), запевнював М. Качковського у своїй осядливості під час вибору формату “Антології” і рекомендував Б. Дідицького як талановитого, добре освіченого і невтомного працівника на ниві руської літератури, який займається нею “съ жаромъ юношескимъ, съ пожертвованіємъ и сдоровья, и будущности своей”²⁹.

М. Качковський тим часом давав необхідні розпорядження щодо друку вже розпочатих книг і окреслював свої плани наступних видань. Він дозволив друкувати “Отца Игнатія” накладом 600 прим., наполіг, аби не друкувати на книгах його прізвища як видавця та вкотре висловив побажання вмістити в “Антології” хоча б малий уривок зі “Скиту Манявського”³⁰. На початку 1854 р. М. Качковський кілька раз згадував твори, які він би (деякі після виконання певних умов) погодився видати. Всі вони вже були друковані в пресі або друкувалися на той час³¹. Це оповідання Миколи Устияновича “Старый Єфремъ”, комедія “Гриць Мазниця” (переробка Івана Наумовича одного із творів Мольєра), вже згадувана трагедія “Немира”, оповідання “Болгаринь”³². Окрім того, він питав поради Я. Головацького щодо друку другої частини “Наукъ парохіалныхъ” та драми “Близнецы” о. Гаврила Паславського з Рави-Руської³³.

На початку червня 1854 р. Я. Головацький проінформував партнера про виконану роботу та висловив свої зауваження щодо наступних планованих до друку творів.

²⁷ ЦДАЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 161, арк. 8.

²⁸ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1910. – С. 18 (лист М. Качковського до Я. Головацького, 19 листопада (1 грудня) 1853 р.).

²⁹ ЦДАЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 161, арк. 8 зв. Цікаво, що “многосторонно образов.[анный]” Б. Дідицький тоді не мав навіть складеного іспиту зрілості (“матури”), тобто не закінчив гімназію. Таким само незакінченим гімназистом був і його наступник на посаді редактора “Зорі Галицької”, тоді радикальний русофіл і ще один учень Я. Головацького – С. Шехович.

³⁰ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1910. – С. 19 (лист М. Качковського до Я. Головацького, 16 (28) лютого 1854 р.).

³¹ Там само. – С. 18–19 (листи М. Качковського до Я. Головацького, 20 січня, 16 (28) лютого 1854 р.).

³² [Устиянович Н.] Старый Єфремъ // *Галичко-руській вѣстникъ*. – 1849. – Чис. 7–11, 14, 16, 19, 20, 22, 25, 32, 33, 36, 42–45; Наумовичъ И. Гриць Мазниця або мужъ заманенный. Комедія въ трохъ дѣйствіяхъ И. Х. Покелина Молієра из французского на языкъ рускій переложена // *Пчела*. – 1849. – Чис. 4–11; Онуфрієвичъ С. Немира, трагедія въ пяти дѣйствіяхъ изъ нѣмецкого съ нѣкоторыми перемѣнами // *Зоря Галицкая*. – 1853. – Чис. 14, 16–21, 23–28; Болгаринь, повѣсть изъ ново-сербской жизни // Там само. – 1854. – Чис. 1–7.

³³ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1910. – С. 19 (лист М. Качковського до Я. Головацького, 20 січня 1854 р.).

“Змѣй Нотяйскій” вже був надрукований³⁴; більша частина накладу роздана на продаж, 10 прим., як просив раніше М. Качковський, подаровано відповідним людям. Друк “Антології” завершиться наприкінці липня, а “Отца Игнатія” надруковано більше половини (наклад буде 500 прим., бо запізно отримали листа зі вказівкою друкувати 600 прим.). Далі можна буде друкувати оповідання “Болгаринь”; інші твори навряд чи вдасться видати у 1854 р. Я. Головацькому знову довелося обговорювати дражливе питання із вміщенням уривку зі “Скита Манявського” до “Антології”. Він ніяким чином не хотів його там бачити і написав меценатові, що відповідне побажання виконати неможливо, бо розділ “Антології”, де би мав бути уривок, вже видруковано, а далі ставити його не випадає, та й автор, А. Могильницький, може образитися за розміщення його твору в самому кінці книги³⁵.

Інші плановані твори, на думку Я. Головацького, поки що друкувати буде неможливо. Деякі з них занадто слабкі, деякі потребують значних виправлень: “Съ авторомъ старого Ефрема я розговаривался и онъ рѣшился позволить отпѣчатати тую повѣсть, однакже подъ условіемъ, что онъ хочеть еѣ совсѣмъ передѣлати и исправити. Уже больше, якъ два мѣсяця извѣстія отъ него нѣтъ. [...] Повѣсть Турына Лаборчанинъ – слабое, больше фантастическое сочин.[еніе], чѣмъ на истории основано, мало занимательн[ое] для нашего читательства, не можна было даже въ Зорѣ помѣстити. Гриць Мазниця едва недостоинъ печатанія, впрочемъ екземпляри его, особо отпечатаны изъ Пчелы (въ числѣ 500), еще не распроданы всѣ. Къ изданію Немиры тоже нынѣ не пора, нужно подождати удобнѣйшого времени; хотѣвши печатати, нужно бы многое исправляти. Трагедія Близнецы переведена изъ нѣмецкого, подлинникъ весьма хорошее сочиненіе, но переводъ есть (по сказанію Гна Дѣдицкого) слабый, не всюду исправный – но если бы Вы рѣшились печатати ону, то Гнъ Дѣдицкий порозумѣльбы ся съ своимъ шуриномъ гномъ Паславскимъ и подѣлалъ бы нужные исправки, ибо на знаніе языка и на вкусъ Гна Дѣдицкого можно смѣло полагати. Ожидаю Вашего рѣшенія”³⁶.

У цьому ж листі Я. Головацький був змушений також відповісти на заклик М. Качковського “въ стремленіи къ слиянію галицко-русскаго письменнаго языка съ “церковнымъ языкомъ” поступать осторожно и исподволь, ибо публика еще не подготовлена къ пониманію того рода литературной рѣчи, и кружокъ читателей, вмѣсто убоольшаться, уменьшається”³⁷. Як відомо, Я. Головацький неохоче висловлювався щодо розвитку літературної мови, так і тепер він обмежився нечіткими та загальними фразами. Він заявив, що мову треба розвивати, збагачувати її “церковн.[ыми] словами” (тобто російськими), це всі визнають, однак хтось працює в цьому напрямі швидше, а хтось повільніше. Філологічна наука розвивається дуже швидко, і нам потрібно не відставати, відповідно та адекватно, не звертаючи уваги на дрібниці, поповнювати та удосконалювати свої знання про мову (що має вплинути на її розвиток). Від літературної допомоги інших він не відмовляється, прикро лише, що хтось хоче спалюжи-

³⁴ *Змѣй Нотяйскій*. Повѣсть со временъ борьбы Сербовъ съ Турками, написана П. Хохолушкомъ / переводъ съ чешскаго Б. А. Д-ого. – Львовъ, 1854. – 63 с. – 16^с.

³⁵ ЦДАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2298, арк. 1–2 зв. (чернетка листа Я. Головацького до М. Качковського, б. м., 26 травня (7 червня) 1854 р.).

³⁶ Там само, арк. 2–2 зв. Тут ще додамо, що о. Г. Паславський пропонував раніше свій драматичний твір “Близнецы” опублікувати “Галицько-руській матиці”, але отримав відмову (див.: Седляр О. Видавничча діяльність товариства “Галицько-руська матиця” (1848–1870) // *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 105).

³⁷ Свистунъ Ф. И. Письма Михаила Качковскаго... – 1910. – С. 19 (лист М. Качковського до Я. Головацького, 16 (28) лютого 1854 р.).

ти і його, Я. Головацького, особисто, і результати його роботи³⁸. Загалом професор-філолог підбрав тут такі формулювання, аби не сказати зайвого і перевести акценти на захист себе від несправедливої критики людей, які нічого не роблять*.

Надавши сякі-такі пояснення, які поки що влаштували М. Качковського³⁹, Я. Головацький продовжив роботу. Десь у жовтні чи листопаді 1854 р. він повідомив партнера, що вже надруковано 500 прим. “Отца Игнатія”⁴⁰, а друк “Антології”⁴¹ завершується. Витрачено близько 238 рн. (із 240 рн. надісланих), для оплати друку та оправи “Антології” потрібно буде ще 90–100 рн. Далі можна буде друкувати два готові на цей час твори – “Болгарина” і “Колодку въ пещерѣ Кса-Кса” (казку “для дѣтей и для простонародія”, переклад з німецької Б. Дідицького)⁴². Переробка або виправлення інших творів з різних причин ще не розпочалася. З іншого боку, – писав Я. Головацький, – слід добре подумати, чи взагалі зараз продовжувати видання наступних книг. Продаж примірників “Змѣя Нотайского” йде дуже повільно, за півроку після виходу книжки в світ повернулася хіба десята частина вкладених у неї коштів. Розрахунок М. Качковського про повернення протягом року $\frac{1}{8}$ видатків не справдиться, більше того, “при существующемъ равнодушіи, пусть не скажу омертвѣніи, самыхже Русиновъ и за три года не возвратятся издержки”. Як свідчить практика, жоден добродієць, який вкладав свої гроші у виготовлення своїх чи чужих книг у 1840–1850-х рр. (Микола Верещинський, Яків та Іван Головацькі, Климент Мерунович, Федір Білоус), не повернув їх повністю назад⁴³.

³⁸ ЦДАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2298, арк. 3–3 зв.

* Це дуже цікавий момент, один із ключових для розуміння аналізованої співпраці Я. Головацького та М. Качковського. Судовий радник-меценат відзначався тим, що любив отримувати інформацію з різних джерел (особливо коли це стосувалося фінансових справ із його власними коштами). Йому, безумовно, розповіли, що Я. Головацький русофіл, що він прагне до запровадження “общерусского языка” (а таку літературу читатимуть мало і М. Качковський не поверне виданих на неї грошей), що він оточив себе сателітами на кшталт І. Гушалевича та Б. Дідицького і узурпував розвиток всієї галицько-руської літератури і т. д. Це, звісно, непокоїло М. Качковського, він прохав пояснень. Я. Головацький опинився у невідгдній ситуації. Висловлені закиди загалом були справедливі, але ні визнати їх, ні рішуче спростувати їх Я. Головацькому було неможливо. Він не хотів бути учасником мовних суперечок, але й не міг визнати свою відстороненість, байдужість чи некомпетентність у цій справі. Він хотів бути над дискусією як незалежний фахівець-експерт (ось чому постійно наголошував на розвиткові науки, мовознавства і слов'янської філології), хотів, аби його належним чином шанували за знання і поточну роботу. Його однозначно драгували критики, тим більше анонімні. Я. Головацький обирав тактику активного захисту (так було не лише в ситуації з М. Качковським), звинувачував своїх критиків у некомпетентності, заздрості та інтриганстві, висував на перший план свої реальні та удавані заслуги і тим самим переводив дискусію в інше, безпечніше для себе (не слід забувати, що він, як державний службовець, ризикував кар'єрою за своє русофілство) русло. Так сталося і в 1854 р. в стосунках із М. Качковським.

³⁹ У листі від 2 (14) червня 1854 р. М. Качковський, за словами Ф. Свистуна, “увѣряеть Головацкаго, что хотя интриганты клеветуютъ передъ нимъ (Качковскимъ) на Головацкаго и стараются довѣрие въ немъ къ Головацкому подорвати, онъ (Качковскій) считаееть его главнымъ столпомъ галицко-русской словесности” (Свистунъ Ф. И. Письма Михаила Качковскаго... – 1910. – С. 20). Певні сумніви, очевидно, у М. Качковського залишалися, але спільний проект ще не був завершений, тож відкрито висловлювати незадоволення тоді ще не було підстав.

⁴⁰ [Дѣдицкій Б. А.] *Отець Игнатій, рускій приходникъ изъ Соломянки*. Повѣсть нимъ самымъ розказанная. – Львовъ, 1854. – Ч. I. – 317 с. – 16°.

⁴¹ *Русская анбология или выборъ лучшихъ поезій подлинныхъ и переводныхъ*. – Львовъ, 1854. – Ч. I. – 167 + V с. – 8°.

⁴² Цей твір Я. Головацький запропонував М. Качковському 26 травня (7 червня) 1854 р. (ЦДАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2298, арк. 2 зв.) і отримав згоду на друк 1 (13) червня 1854 р. (Свистунъ Ф. И. Письма Михаила Качковскаго... – 1910. – С. 19).

⁴³ ЦДАЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 158, арк. 86–86 зв., 89–89 зв.

Окрім того, сталася ще одна прикра несподіванка, яка ускладнила розповсюдження всіх виданих книг. За дорученням М. Качковського Я. Головацький розіслав певну кількість примірників “Зм’я Нотяйского” по гімназіях для роздання найкращим учням. Чотири примірники надіслав і до Чернівецької гімназії на руки місцевого катехита і вчителя руської мови о. Воробкевича. Той, за словами Я. Головацького, “не возразивъ мнѣ ни слова, оскаржилъ меня до Выс. президіи, что я книжицу содержания любовного и будьтобы въ нынѣшнихъ восточныхъ запутаніяхъ небеспечную прислалъ ему, чтобы роздать молодежи, будьтобы въ худомъ якомъ намѣреніи”. Я. Головацький мусив подати письмове пояснення, однак шкільна влада все одно заборонила розповсюдження в школах “Зм’я Нотяйского” та інших книг, на які нема урядового дозволу⁴⁴.

В таких умовах, – продовжував Я. Головацький, – не слід сподіватися й на швидкий розпродаж примірників “Отца Игнатія”. Лише “Антологія” може виправити ситуацію: “Одна и единственная надежда есть Антологія, тутъ избраны самыи стихи, которыя смѣло можно дати молодежи, даже яко учебникъ употребити, и если якіи препоны непредвидимы не воспретятъ заведенію той книжки въ Гимназіяхъ⁴⁵, то екземп.[ляры] скоро продадутся и покрють накладъ”. Тому краще не видавати грошей на вже друковані твори (“Болгарин”, “Старый Сфрема”) або переклади (“Близнецы”, “Колодка въ пещерѣ Кса-Кса”), а опублікувати “якую поважнѣйшую книжицу въ родѣ Альбумъ, Новорочника”, залучивши до неї найкращих авторів (Б. Дідицького, І. Раковського, І. Гушалевича, А. Петрушевича, М. Малиновського – всі більше або менше радикальні русофіли), чи хоча б видати якийсь оригінальний твір⁴⁶.

У відповідь М. Качковський наприкінці листопада 1854 р. вислав 40 рн. на закінчення виготовлення книг і погодився відкласти друк “Старого Сфрема”, “Близнецов” і “Колодки...” до кінця 1855 р., а “Болгарина” не друкувати зовсім, “бо обстоятельства политическіи во истину не суть по тому”. Також меценат погодився профінансувати видання двох наступних частин “Отца Игнатія”, які мав написати (але не написав) Б. Дідицький, а ось ідею видати якийсь “новорочник” (тобто календар) він не підтримав. Найбільше ж, однак, М. Качковського непокоїла історія з заборонаю в школах “Зм’я Нотяйского”. Він хвилювався, чи не довідалися органи влади, хто фінансував видання і хто ініціював його розповсюдження в школах? Питаючи про це Я. Головацького, він відразу попередив, що шукатиме відповідну інформацію й іншими шляхами, хоча й додав потім, що не тримає зла на свого партнера за те, що він вплатив його “въ тую бѣду”⁴⁷.

⁴⁴ ЦДАЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 158, арк. 89 зв., 90 зв. Тоді тривала Кримська війна, тому літературу, де йшлося про стосунки слов’ян і турків, могли вважати тенденційною і підозрілою.

⁴⁵ “Опасения эти исполнились – книга была представлена школьному совѣту на одобрение и допущение къ школьному употребленію въ гимназіяхъ; правительство не только нашло стремление, заявленное въ ней, зловреднымъ и запретило употреблять ее, но въ 1857 г. шульцаръ Черкавскій настроилъ Голуховскаго и министра гр. Туна противъ проф. Голов.[ацкаго] и приказалъ ему дать объяснение и оправдание за издание этой книги и предложене ей къ школьному употребленію” – дописав набагато пізніше на чернетці цього листа Я. Головацький (Там само, арк. 88 зв.). Вже на початку квітня 1855 р. Іван Головацький писав братові, що “не можно надѣяться, чтобы подъ влияніемъ Шашкевича призволило министерство “Антологію” какъ учебную книгу, особенно для того, что вообще въ цѣломъ изданіи никто неподписанъ; по сему было и для Тебя слишкомъ опасно ходатайствовать за незанятымъ авторомъ и издателемъ. Дай Богъ, чтобы это не имѣло вредныхъ для Тебя последствий” (*Кореспонденция Якова Головацького в лѣтахъ 1850–62...* – С. 197 (лист І. Головацького до Я. Головацького, Відень, 4 квітня 1855 р.)).

⁴⁶ ЦДАЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 158, арк. 90.

⁴⁷ Свистунъ Ф. И. Письма Михаила Качковскаго... – 1910. – С. 20–21 (лист М. Качковського до Я. Головацького, 18 (30) листопада 1854 р.).

Я. Головацький поспішив запевнити М. Качковського, що його імені ніде не згадував, більше того, подальших розпитувань у цій справі не було, значить, подане письмове пояснення задовольнило усіх і не слід хвилюватися. Між іншим він також зауважив, що отриманих 40 рн. буде замало, треба ще грошей, “ібо продаж екс. Змѣя Нотяйского неловко идетъ, а изъ Отца Игнатія и Анѳологіи мало что продано”⁴⁸. Наприкінці лютого 1855 р. М. Качковський надіслав ще 80 рн. і повторив, що слід затримати друк “Старого Єфрема” і “Близнецов”, “бо зависть нашихъ вороговъ невозможно немедленного движенія нашої словесности знести и посуджає насъ Богъ знає о що – злуща въ теперѣшной замотанинѣ политической. [...] Мимо того не зважаймо на ихъ [вороговъ Русі. – О. С.] клеветы и держаймо ся в. Правительства, а тое оцѣнить нашу преданность и ихъ клевету. Но понеже и клевета докучити може, сего ради тра намъ такъ ся заховувати, абы не мали навѣтъ [ш]анзы до клеветы”⁴⁹.

Таким чином Я. Головацькому вдалося завершити друк та опрацю триох видань, які профінансував М. Качковський. Партнери взяли паузу, чекаючи на розпродаж виданих книг. Для Я. Головацького прикрою була відмова фінансувати видання “поважнішого” за передруки із “Зорі Галицької” “альбума”. Очевидно, вже наприкінці 1854 р. він зрозумів, що очікуваного ефекту від опублікованих книг не буде, і вирішив зосередитися на іншому форматі. Разом із Б. Дідицьким він планував готувати до друку “Альбумъ” “на всесловенскомъ стремленіи”, однак не було коштів на друк⁵⁰. Були сподівання на допомогу М. Качковського, та вони не справдилися. Меценат орієнтувався передовсім на лектуру для масового читача, яку можна буде легко продавати і роздавати – напівнауково-археографічні, напівкомпілятивно-популяризаційні збірники з домішкою белетристики (а саме таким мав би стати планований “альбум” з огляду на авторів, яких назвав Я. Головацький) його не цікавили.

Після виходу в світ книг Я. Головацький відразу ж зайнявся їх розповсюдженням. Частину накладу він розіслав по книгарнях, частину – приватним розповсюдjuвачам (в т. ч. і за межі Галичини), які продавали книжки без винагороди. Видання можна було придбати і в самого Я. Головацького, певні партії надходили, наприклад, до Львівської семінарії, бо семінаристи традиційно купували новинки руської літератури⁵¹. Відомо, що до провінційних книгарень примірники “Змѣя Нотяйского” надійшли 8 квітня 1854 р., “Отца Игнатія” і “Русской анѳологіи” – 13 лютого 1855 р. Збереглися рахунки деяких із них (Яна Міліковського у Станіславові, Йогана Розенгайма у Тернополі, братів Єленів у Перемишлі), тому можна прослідкувати динаміку продажу профінансованих М. Качковським видань. Я. Головацький до всіх цих книгарень надіслав по 30 прим. “Змѣя Нотяйского” (вартістю 6 кр. за примірник) і по 15 прим. “Отца Игнатія” (30 кр. за примірник) і “Русской анѳологіи” (45 кр. за примірник).

Найкраще збереглися рахунки станіславівської книгарні Я. Міліковського. Відомі показники продажу книг за 1854–1857 рр. Отже, із 30 прим. “Змѣя Нотяйского” у 1854 р. продали 2, у 1855 р. – 3, 1856 р. – 2, 1857 р. – 3; на початок 1858 р.

⁴⁸ ЦДАЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 161, арк. 3 (чернетка листа Я. Головацького до М. Качковського, б. м., друга половина січня – лютий 1855 р.).

⁴⁹ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1910. – С. 22 (лист М. Качковського до Я. Головацького, 28 лютого 1855 р.).

⁵⁰ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62... – С. 159, 160 (листи Б. Дідицького до Я. Головацького, 24, 28 листопада 1854 р.).

⁵¹ За перші кілька місяців розповсюдження “Змѣя Нотяйского” Я. Головацький продав 15 прим., у семінарії розійшлося 30 прим. (ЦДАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2298, арк. 2 зв.).

залишилося 20 прим. Із 15 прим. “Отца Игнатія” у 1855 р. продали 4, 1856 р. – 1, 1857 р. – 0, залишилося 10 прим. Із 15 прим. “Русской антології” у 1855 р. продали 2, у 1856 та 1857 рр. не продали жодного примірника, на початок 1858 р. у книгарні ще залишалось 13 прим. Отже, бачимо що перших двох книг за цей час продали третину примірників, а третьої – лише трохи більше 13 %. Загалом Я. Головацький передав цих книг на 21 рн. 45 кр., було продано у 1854–1857 р. книг на 5 рн. (23 % від загальної вартості), а, враховуючи книгарську комісію (рабат) 20 %, власник отримав 4 рн.⁵² Приблизно такою ж була статистика продажу книг і в двох інших книгарнях⁵³. Враховуючи те, що М. Качковського особливо цікавив з огляду на ефективний обіг коштів продаж книг протягом першого року після їх публікації, зауважимо, що у згаданих трьох книгарнях разом за цей час продали приблизно 10 % надісланих примірників “Змѣя Нотяйского”, 15 % примірників “Русской антології” і 17 % – “Отца Игнатія”. Ці книги продавалися ще довго – відомо, що на 1866 р. у книгарні Я. Міліковського ще було по 2 прим. “Антології” і “Отца Игнатія”, а також 3 прим. “Змѣя Нотяйского”⁵⁴.

У книгарні Ставропільського Інституту за час від листопада 1854 р. до, очевидно, 1858 р. продали 26 прим. “Змѣя Нотяйского” (із 42), 12 прим. “Отца Игнатія” (із 20) і 20 прим. “Русской антології” (із 25)⁵⁵. “Змѣя Нотяйского” продавали і до кінця жовтня 1854 р. – напевне Я. Головацький до книгарні передав не менше 50 (може, й 60) примірників. Як бачимо, показники продажу у цій книгарні були вищими, ніж у провінційних книгарнях (особливо це стосується “Антології”). Це можна пояснити тим, що у Львові мешкало більше руської інтелігенції, учнів та студентів, ніж у провінційних містах; окрім того, Я. Головацький міг особисто рекомендувати окремим особам (своїм учням) придбати ці книги, передовсім “Антологію”.

Інформація про реалізацію книг приватними розповсюджувачами збереглася небагато. Частина з них не інформувала Я. Головацького про продаж окремих видань, обмежуючись лише сумою виручених коштів за всі надіслані книги (серед них були не тільки видані на кошти М. Качковського). Проаналізувавши більше-менше детальні повідомлення п’яти таких продавців⁵⁶ (датовані переважно 1856–1857 рр.), можемо зробити обережні висновки, що приватні розповсюдженні реалізували протягом перших року чи двох приблизно третину надісланих їм примірників “Отца Игнатія” і половину примірників “Русской антології”.

Частина накладу всіх трьох книг не надійшла на продаж і залишалася у руках Я. Головацького. М. Качковський йому дозволив продати їх зі значною знижкою Комісії Народного Дому, однак Я. Головацький 6 (18) липня 1856 р. просто передав від імені невідомого доброчинця на користь Народного Дому по 150 прим. “Отца Игнатія” і “Русской антології”*, а також 60 прим. “Змѣя Нотяйского” з умовою, що

⁵² ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 383, арк. 6, 10–12, 14–16.

⁵³ Там само, арк. 7–9, 18.

⁵⁴ Там само, арк. 36.

⁵⁵ ЦДІАЛ, ф. 129, оп. 2, спр. 1050, арк. 10.

⁵⁶ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 481, 490, 711, 908; *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62...* – С. 352.

* Мабуть, це були ті 150 прим., які раніше М. Качковський резервував для роздання учням та вчителям у школах різного рівня. Після відомого інциденту із розповсюдженням “Змѣя Нотяйского” на це став потрібним спеціальний дозвіл влади, якого, з огляду на русофільський характер видань і небажання називати видавця, очевидно, не сподівалися отримати. Ці примірники стали фактично мертвим капіталом і їх слід було позбутися, тим більше, що Я. Головацький тримав їх у себе вдома.

половина виручених із їх продажу коштів стане пожертвою Народному Дому⁵⁷. М. Качковський не погоджувався із таким вчинком, бо, за словами видавця його листування, бажав “із продажу книгъ, на печатаніє которыхъ даеть деньги, выручить фондъ издательскій на печатаніє дальшихъ книгъ”⁵⁸ і очікував, мабуть, відразу на певну суму грошей від Комісії Народного Дому. Це незадоволення, однак, не припинило спілкування між ними, зокрема, і щодо видавничих питань.

У березні 1856 р. М. Качковський пропонував Я. Головацькому укласти продовження (другий том) хрестоматії руської літератури для гімназій⁵⁹, а він тоді профінансує його публікацію (якщо не вдасться видати коштом уряду) на тих само умовах, що й попередні книги. Цей том потрібен, бо вчителі руської мови в гімназіях “не можуть нажаловати, же назначена для гимназій руска хрестоматія при цѣлої своєї совершенности що до развитія нашего языка, не достарчае потребной для учениковъ пищи литературной и же они съ великимъ трудомъ а гденъкуда навѣтъ въ обавѣ отвѣчательности порозкиданыи по розличныхъ письмахъ цвѣты нашої словесности собирать и ученикамъ къ чтеню давати мусятъ”. Тому М. Качковський закликав Я. Головацького зібрати в одному томі “найлучшіи сочиненія рускіи – розумѣся, такіи, котріи бы въ хрестоматіи гимназіальной мѣсто имѣти могли”, однак відразу застеріг: “Но собирайте только таки кусники, котрыхъ основаніе соглашаеся съ духомъ правительства, а уникайте всего, чтобы нашимъ врагамъ до подозрѣваня насъ о стремлѣнне къ Россіи послужити могло”⁶⁰.

Я. Головацький і без прохань та порад М. Качковського працював над упорядкуванням продовження своєї хрестоматії, однак погодитись на його видання на умовах жертводавця ніяк не міг. Другий том його хрестоматії якраз дав би “врагам” вагомій підстави звинувачувати русинів “о стремлѣнне къ Россіи”⁶¹, тому ця пропозиція залишилася фактично без відповіді.

У 1856 р. Я. Головацький розпочав реалізацію ще одного видавничого проекту, до якого опосередковано долучився і М. Качковський. Це було видання чину Літургії за східним обрядом з перекладом на інші мови для ознайомлення нерусинів із руським богослуженням. Його задумали спільно Я. Головацький та Денис Зубрицький⁶².

⁵⁷ ЦДІАЛ, ф. 130, оп. 1, спр. 198, арк. 1.

⁵⁸ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1910. – С. 35 (лист М. Качковского до Я. Головацького, 21 липня 1856 р.).

⁵⁹ Початок (перший том) цієї хрестоматії вийшов під назвою: [Головацький Я.] *Хрестоматія церковно-словенска и древно-руска въ пользу оучениковъ вышшюи гимназій въ ц. к. Австрійской державѣ, составилъ Яковъ Головацкій [...] Отдѣленіе I-ое и II-ое. Церковно-словенское и древно-русское*. – Вь Вѣдни, тископечатано накладомъ правительства, 1854. – 358 с.

⁶⁰ Свистунь Ф. И. Письма Михаила Качковского... – 1910. – С. 23 (лист М. Качковского до Я. Головацького, 20 березня 1856 р.).

⁶¹ Про хрестоматію руської літератури для гімназій Я. Головацького (її концепцію, упорядкування, зміст тощо) див.: Седляр О. Хрестоматія руської літератури Якова Головацького як інформаційний та освітній проект: плани та їх реалізація // *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотечнознавство та інформаційні технології*. – Львів, 2012. – Вип. 7. – С. 19–53.

⁶² Д. Зубрицький восени 1856 р. писав до Михайла Погодіна: “Мы стали съ отцемъ Головацкимъ печатать Литургію С. Іоанна въ карманномъ форматѣ съ польскимъ и нѣмецкимъ переводомъ. Не надѣмся корысти и едва ли возврата издержекъ. Мы намѣренны дарить кого попадется. Цѣль предпріятія, чтобы и наши священники, изъ коихъ едва десятыи человекъ разумѣеть церковно-славянскій языкъ, и Поляки, которые въ особенности по селахъ посѣщаютъ церкви, разумѣли, поучались и удивлялись превосходству, великолѣпію и красотѣ славянско-восточнаго богослуженія. [...] Слава изданія будетъ на имя Головацкаго. Онъ молодежь, нуждается въ славѣ и за свою ревность достоинъ ея” (*Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861)*) / Изданіе Императорскаго Общества Истории и Древностей Россійскихъ при

М. Качковський брав певну участь в обговоренні концепції видання⁶³ і позичив на його реалізацію Я. Головацькому 150 рн. на один рік без сплати відсотків⁶⁴. Як бачимо, у цьому випадку він лише частково кредитував видання книги, а не фінансував його повністю. На це могли вплинути різні причини, зокрема, велика вартість публікації книги та радше негативний досвід повернення вкладених раніше коштів у погоджені з Я. Головацьким книжки.

У листах М. Качковського до Я. Головацького за 1856–1858 рр. з часом наростає незадоволення мецената з фінансових результатів їх спільного проекту. Спочатку радник крайового суду, який тоді вже мешкав у Самборі, прохав звіту “о состояніи “фундушу” литературнаго”⁶⁵, пізніше став уже вимагати “точного доклада о распродажѣ книгъ, на печатаніе которыхъ даль деньги, и о вырученной суммѣ”⁶⁶, а його стан та позицію влітку 1858 р. на основі листа до Я. Головацького Ф. Свистун описав так: “Качковскій въ отчаяніи. Онъ жертвуетъ тысячи на пробужденіе духовной жизни у своихъ земляковъ, а тутъ печатаемая на его деньги книга не расходится – онъ съ тѣхъ поръ не такъ легко отважится “кидати сотки на вѣтеръ”⁶⁷.

Наведені цитати чітко вказують на розчарування М. Качковського. Його початкові плани не справдилися. Профінансовані ним книги купували мало, видані гроші, які, повернувшись, мали закласти підвалини “літературного фонду”, були значним чином втрачені. Я. Головацький не виправдав сподівання і не організував належним чином розповсюдження книг. У М. Качковського склалося враження, що він просто викинув “сотки на вѣтеръ”.

У такій оцінці було чимало правди, однак емоції теж дуже на неї вплинули. По-перше, первісні розрахунки М. Качковського наперед були приречені на невдачу. Він розраховував видати відносно невелику суму на популярні книжки, які легко можна буде розповсюдити, передовсім серед молоді. Добре організований продаж дешевих книжок (дешева ціна – одна з перших умов мецената) із залученням руських патріотів, із відповідною рекламою та даруванням частини примірників найкращим учням та вчителям мали уможливити за короткий час (рік) повернення коштів накладу. Однак прецедентів щодо такого успішного розпродажу художньої літератури у руському книговиданні того часу не було. Можна було швидко розпродати букварі для навчальної школи чи молитвослови, але не твори на кшталт “Отца Игнатія”. М. Качковський про це міг не знати. Я. Головацький знав добре (і написав про це, коли приховувати реальний стан справ стало неможливо), однак відразу не повідомив партнера, аби не відбити йому бажання фінансувати видання книжок⁶⁸.

По-друге, початок аналізованої видавничої співпраці (1853 р.) припав на початок помітного зниження інтересу галицьких русинів до друкованого слова рідною мовою. На це була низка причин політичного, економічного та культурного характеру.

Московскомъ Университетѣ. – Москва, 1879–1880. – Вып. I–III. – С. 603 (лист Д. Зубрицького до М. Погодіна, Львів, 26 жовтня (7 листопада) 1856 р.).

⁶³ Свистунъ Ф. И. Письма Михаила Качковскаго... – 1910. – С. 36 (листи М. Качковського до Я. Головацького, 21, 24 липня 1856 р.).

⁶⁴ Там само. – С. 35 (лист М. Качковського до Я. Головацького, 21 липня 1856 р.).

⁶⁵ Там само. – С. 36 (лист М. Качковського до Я. Головацького, 23 вересня 1856 р.).

⁶⁶ Там само. – С. 39 (лист М. Качковського до Я. Головацького, 6 липня 1857 р.).

⁶⁷ Там само (лист М. Качковського до Я. Головацького, 16 (28) серпня 1858 р.).

⁶⁸ У 1863 р. М. Качковський пригадав Я. Головацькому: “намавляючи мене на печатанье, выразно ми сказались, же ми ся мои выдатки вернуть” (ЛІ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 657, арк. 1 зв. (лист М. Качковського до Я. Головацького, Самбір, 10 (23) (?) квітня 1863 р.)).

Як результат, русини стали мало купувати та читати руських книг і газет⁶⁹, на що ні М. Качковський, ні Я. Головацький вплинути не могли. Окрім того, інцидент із розповсюдженням “Зм’я Нотяйського” в Чернівцях та подальші кроки органів влади унеможливили вільне розповсюдження виданих книг у школах. Це стало прикрою несподіванкою для М. Качковського, адже саме на молоду читацьку аудиторію були передовсім розраховані його зусилля. Зросійщена мова (у випадку “Русской антології” – рутенізована російська) теж, очевидно, вплинула негативно на розпродаж накладів. Хоча М. Качковський у листах до Я. Головацького не робив закидів щодо мови фінансованих ним видань, однак його позиція проти надмірного російщення літературної мови галицьких русинів була відома.

По-третє, слід звернути увагу на ефективність використання отриманих від розпродажу книг коштів. Із цим у галицьких русинів того часу завжди були значні проблеми, пов’язані теж із низкою причин, серед яких чи не найважливішою була загальна нерозвиненість руського книговидавництва. Не заглиблюючись у цю тему, звернемо увагу на два зовсім різні моменти: 1) чи насправді з продажу трьох згаданих книг було виручено так мало коштів, що М. Качковський вирішив, що викинув “сотки на в’єтерь”; 2) якого зиску шукав М. Качковський зі своїх видавничих проєктів?

На жаль, наявні джерела не дозволяють встановити суму отриманих із продажу “Зм’я Нотяйського”, “Отца Игнатія” і “Русской антології” коштів. У 1863 р. М. Качковський зауважив Я. Головацькому: “Зъ удѣленого ми Вашего розсчета переконатися можна, якъ незначну часть я зъ выданою на печатанье тыхъ книжокъ суммы одобраль”⁷⁰. Наскільки незначною була ця частина, сказати неможливо. Однак наведені вище розрахунки щодо продажу книг у книгарнях та приватних розповсюджувачів, а також кількість переданих Комісії Народного Дому і повернутих М. Качковському непроданих примірників⁷¹ дозволяють припускати, що на кінець 1850-х рр. було продано на користь видавця приблизно трохи менше половини накладів.

Із відомого листування М. Качковського та Я. Головацького чітко видно, що жертводавець переслав на видавничі потреби 360 рн. (120 + 100 + 20 + 40 + 80)⁷². Вартість накладу всіх книг (“Зм’я Нотяйській” – 50 рн. (500 прим. по 6 кр.), “Отець Игнатій” – 225 рн. (500 прим. по 30 кр.), “Русская антологія” – 333 рн. 20 кр. (500 прим. по 45 кр.) склала 608 рн. 20 кр. Як бачимо, аби компенсувати видатки, слід було продати 60 % накладу всіх книг. Я. Головацький не встановив найдешевшу

⁶⁹ Д. Зубрицький писав у вже згаданому листі до М. Погодіна: “Духовенство наше въ большинствѣ къ ни чему годится [...]. Послѣ революціи покупало оно по модѣ рускія книги, хотя ихъ и не читало; теперь же и не покупаетъ, и не читаетъ. Надежда въ будущемъ поколеніи” (*Листья къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель...* – С. 603–604).

⁷⁰ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 657, арк. 1 зв.

⁷¹ 18 (30) квітня 1859 р. Я. Головацький вислав М. Качковському 72 прим. “Русской антології”, 42 прим. “Отца Игнатія” і 33 прим. “Зм’я Нотяйського”, а також всі неповні (браковані) примірники двох перших книг (ЛІННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 319 / п. 16, арк. 11 зв.). Це були, мабуть, повернуті продавцями примірники, які вони вже не сподівалися продати. При цьому слід зауважити, що не всі продавці повернули Я. Головацькому до того часу непродані книги.

⁷² У 1863 р. М. Качковський стверджував, що витратив понад 400 рн. (ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 657, арк. 1), однак ця інформація не підтверджується опублікованим листуванням його з Я. Головацьким щодо видання “Зм’я Нотяйського”, “Отца Игнатія” і “Русской антології”. На початку лютого 1855 р. Я. Головацький розіслав книгарням і приватним розповсюджувачам примірники двох останніх книг, а 28 лютого М. Качковський вислав 80 рн. на їх виготовлення. Книги вже були готові до продажу, значить цими грошми Я. Головацький виплатив борги, які ще залишалися. У наступних листах мова про гроші на ці книги вже не йде. М. Качковський міг пізніше до 360 рн. додати ще якісь гроші, які вислав до Львова Я. Головацькому на інші видатки.

ціну, як того просив М. Качковський – однак це було характерним явищем тоді навіть для тих руських книг, які мали широко розповсюджуватися серед народу.

Отже, якщо припустити, що було продано трохи менше половини накладу та відминувати невелику суму на комісійні книгарень (більшість примірників продано поза ними), то можна сказати, що повернулося приблизно $\frac{2}{3}$ коштів. Ця сума була недостатньою, але й не зовсім малою та незначною. Чимало інших руських видань того часу приносили співмірні прибутки своїм видавцям. Інша справа, що до надходження цих коштів, їх акумулювання та подальшого використання у М. Качковського могли бути серйозні питання.

Меценат, як він сам неодноразово стверджував, не чекав фінансового прибутку зі своїх видавничих проектів. “О то ми не ходить, – писав він, маючи на увазі гроші, – але ходить ми ото, абы зъ жертвъ моихъ Русь мала ужитокъ”⁷³. Книжки, на думку М. Качковського, не повинні лежати непроданими, їх слід якнайшвидше розповсюдити, аби читали люди, аби друковане слово приносило користь Русі, далі зібрати виручені гроші (треба, аби їх не було менше, ніж витрачено на видання, а прибуток неважливий) і знову вкласти у друк нових книг.

З точки зору використання коштів це був цікавий проект, характерний не лише для М. Качковського особисто (за подібною схемою він допомагав іншим особам видавати інші книги), але й для русинів того часу загалом. Вважалося, що руське книговидання за деякими нішевими винятками не може бути комерційним, тому вкладені кошти часто розглядали майже як добродійні внески. Але коштів було мало, їх треба було економити і ефективно використовувати – так з’явився характерний для русинів середини XIX ст. підхід, коли книговидання мало супроводжуватись жорстким обліком, а менеджерські зусилля спрямовуватись на максимально широке розповсюдження книг і мінімізацію збитків, яких завдавало їх видання. Прибуток для русинів не міг бути серед першочергових пріоритетів, але й збитків треба було уникати, бо грошей завжди не вистачало. Таку схему поділяв і М. Качковський, більше того, вона чітко визначала його стратегію і щодо інших видатків на “народні справи”.

Таким чином, М. Качковський хотів, аби Я. Головацький після розсилки книг продавцям уважно стежив за продажем книг, регулярно надсилав йому звіти і збирав виручені кошти (“літературний фонд”) у себе до його подальших розпоряджень. Не можна сказати, що Я. Головацький цього не робив, чи, тим більше, що він приховував із корисливою метою якісь грошові перекази від продавців. Однак гроші надходили невеликими сумами, нерегулярно, із запізненням (Я. Головацький цілком виправдано пояснював, що він у цьому не винен), бо книжки продавалися довго і з труднощами. Як наслідок, отримані гроші часто могли видаватися на різні потреби (можливо, Я. Головацький іноді ставив М. Качковського до відома про це постфактум), накопичити більше-менше значну суму не вдавалося, а це породжувало переконання, що грошей вічно немає, що вони витрачені неефективно.

Такі оцінки у М. Качковського на межі 1850–1860-х рр. напевно посилили і деякі вчинки Я. Головацького, пов’язані з коштами на видавничі справи (вже поза проектом 1853–1855 рр.). Справа у тому, що професор намагався якнайменше залучати коштів із, так би мовити, сімейного бюджету на свої видавничі проекти. Можливо, маючи численну родину, він просто не мав достатньо вільних грошей на це. Тому Я. Головацький намагався профінансувати видання книг, які він готував до друку як автор,

⁷³ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 657, арк. 1 зв.

упорядник чи просто промотор, коштом або держави (підручники), або приватних меценатів (як М. Качковський) чи товариств (“Галицько-руська матиця”) або просто видати книгу в борг, потім розплачуючись із друкарнею прибутками від продажу⁷⁴.

Так само Я. Головацький, замовивши друк вже згаданого “Чину Літургії...” у 1856 р., позичив у М. Качковського на рік 150 рн. Однак друк тягнувся через незалежні від видавця обставини дуже довго (книга вийшла у 1858 р.)⁷⁵ і професор не зміг повернути вчасно позичену суму. Більше того, він, як виглядає, використав на свої потреби (друк цієї книги) частину грошей, які М. Качковський доручив вкласти до ошадної каси. Це викликало гнів М. Качковського і вимогу повернути гроші протягом 14 днів⁷⁶. Я. Головацький змушений був виправдовуватися⁷⁷; у його стосунках із самбірським судовим радником ледь не настав остаточний розрив. Тоді ситуацію вдалося залагодити, однак позичені 150 рн. Я. Головацький ще довго не міг повернути; лише у 1860 р., після неодноразових наполегливих нагадувань М. Качковського, нарешті частково повернув, та й то не готівкою, а облігаціями, а решту суми роками (принаймні, до 1863 р.) виплачував книжками⁷⁸.

Таке неакуратне ведення фінансових справ, безумовно, непокоїло М. Качковського. З того часу він не мав спільних грошових справ із Я. Головацьким. Коли професор у 1860 р. прохав позичити гроші на видання збірки російських поезій із паралельним перекладом німецькою мовою, яку упорядкував його брат Іван, М. Качковський після нетривалого обміну листами відмовився це робити, пояснивши це браком вільних коштів і неруським характером книжки⁷⁹. Він, щоправда, не відмовлявся фінансувати видання книг Я. Головацького взагалі, але висунув жорстку умову: “Сли що въ нашомъ языкѣ напишете, прійму на себе иждивеніе, и то подъ тымъ условіемъ, абы зъ продажи печатаныхъ книжокъ предовсемъ кошта тиску, котри на Фондъ Литературный призначаю, заспокоити, а доперъ прочіи, по заспокоенью тыхъ коштѡвъ лишійшиися, ексемпляры авторови до диспозиціи отдати. Доки тїи кошта не будутъ заспокоени, автор жадного ексемпляра продати не може”⁸⁰.

Я. Головацький, однак, не скористався цією пропозицією і більше не намагався отримати грошей від самбірського мецената на свої видання. Зрештою, окрім згаданої книжки “Widok przemocy...”, він у 1860-х рр. не видав нічого поважного

⁷⁴ Так, видавши у 1861–1862 рр. дві частини записок Феодосія Бродовича “Widok przemocy na słaba niewinność srogo wywartej”, які коштували без виплаченого тоді ж завдатку понад 420 рн., Я. Головацький потім дуже довго (до початку 1870-х рр.) сплачував друкарні Ставропільського Інституту цей борг, причому майже весь сплатив коштами, отриманими від продажу своїх книг у книгарні цього ж Інституту (див.: ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 377, арк. 3–55).

⁷⁵ *Чинъ священныа и божественныа Литургии бывасмыа сиче въ гр. каф. церкви съ переводомъ нѣмецкимъ и польскимъ* / издалъ Йковъ Головацкій. – Въ Львовѣ, 1858. – 268 с.

⁷⁶ Свистунъ Ф. И. Письма Михаила Качковскаго... – 1910. – С. 39 (листи М. Качковського до Я. Головацького, 24 жовтня 1857 р.).

⁷⁷ Я. Головацький писав, що “Чин Літургії” друкується дуже довго, прибутків він з цієї книги не має, а видав уже багато, більше, ніж позичені 150 рн., йому також винні ще чималі суми за продаж інших книг; зрештою, він дуже вдячний М. Качковському, а за позичені гроші готовий сплачувати відсотки (ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2298, арк. 4–4 зв., 17–17 зв. (чернетка листа Я. Головацького до М. Качковського, 29 жовтня (10 листопада) 1857 р.)).

⁷⁸ ЦДІАЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 157, арк. 103; ІЛ, ВРФТ, од. зб. 657, арк. 1–2 (лист М. Качковського до Я. Головацького, Самбір, 10 (23) (?) квітня 1863 р.).

⁷⁹ ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 176 / п. 9, арк. 1 зв. – 2 (лист М. Качковського до Я. Головацького, Самбір, 1 (13) липня 1860 р.).

⁸⁰ ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 176 / п. 9, арк. 2 (лист М. Качковського до Я. Головацького, Самбір, 1 (13) липня 1860 р.).

(якщо не рахувати відбиток статей). М. Качковський, своєю чергою, продовжив фінансувати руське книговидання, підтримуючи у цьому ж десятилітті публікацію книг, які видавав редактор “Слова” Б. Дідицький.

Підсумовуючи, можна сказати, що розпочата у 1853 р. видавнича співпраця між Я. Головацьким та М. Качковським не принесла очікуваних результатів. Обидва партнери залишилися незадоволеними. Однак в цілому реалізація запланованої видавничої програми відповідала виконанню інших подібних проектів галицьких русинів у той час. Руське книговидання розвивалося дуже повільно, переживши період стагнації у 1850-х рр. Навіть окремі книжки, такі, які разом видали М. Качковський та Я. Головацький, підтримували його, не давали русинам забути про руське друковане слово і цим готували ґрунт для подальшого поступу. Сама ідея співпраці знавця літератури та заможного мецената у виданні літератури для масового читача була дуже плідною, але за умов неповного співпадіння намірів партнерів, браку готових текстів до публікації, байдужості русинів до книги ця співпраця в конкретних умовах 1850-х рр. тривала недовго. Вона залишилася, проте, помітним епізодом в історії українського книговидання, а М. Качковський набув важливого досвіду, який використав у наступні роки.

BOOK PRINTING COOPERATION BETWEEN YAKIV HOLOVATS’KYI AND MYKHAILO KACHKOV’S’KYI

Oleksandr SEDLIAR

*Ivan Franko National University of L’viv, Research Library,
5, Drahomanov Str., L’viv, 79601, Ukraine, tel. (032) 239-43-58,
e-mail: sedlyar@rambler.ru*

The cooperation between L’viv Professor Yakiv Holovats’kyi (who selected the works to be printed and organized the printing press) and a judicial officer Mykhailo Kachkovs’kyi (who assisted book printing financially) concerning the publication of several books in the 1850s is discussed. Due to common effort the partners produced three books in 1854, besides M. Kachkovs’kyi assisted Ya. Holovats’kyi in printing one more book in 1858. Insufficient printed books selling and the loss of costs as well as publishers’ misconception about the organization of printing and the defining of strategic objectives of Ukrainian book printing put an end to their cooperation. It was, however, an important episode in the development of the Ukrainian printing which particularly well illustrates the process of attracting investors’ costs to secure printing projects implementation.

Key words: історія the history of Ukrainian book printing, Ukrainian book in the mid-19th century Halychyna, Ya. Holovats’kyi, M. Kachkovs’kyi, the patronage of book printing.

ИЗДАТЕЛЬСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ЯКОВА ГОЛОВАЦКОГО И МИХАИЛА КАЧКОВСКОГО

Александр СЕДЛЯР

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Научная библиотека,
ул. Драгоманова, 5, г. Львов, 79601, Украина, тел. (032) 239-43-58,
эл. почта: sedlyar@rambler.ru*

Рассмотрено сотрудничество между львовским профессором Яковом Головацким (выбор произведений для печати, организация книгоиздания) и судебным чиновником Михаилом Качковским (финансирование книгоиздания) для публикации нескольких книг в 1850-х гг. Совместными усилиями партнёры издали три книги в 1854 г., кроме того, М. Качковский помог Я. Головацкому издать еще одну книгу в 1858 г. Неудовлетворительная реализация изданных книг и потеря средств, а также недоразумения между издателями касательно организации производственного процесса и определения стратегических заданий русьского книгоиздания прекратили их сотрудничество. Оно, однако, было важным эпизодом в развитии украинского (русьского) издательского дела и хорошо показывает, например, процесс привлечения средств спонсоров для реализации издательских проектов.

Ключевые слова: история украинского книгоиздания, украинская книга в Галиции середины XIX в., Я. Головацкий, М. Качковский, меценатство в книгоиздании.

Стаття надійшла до редколегії 23. 07. 2014

Прийнята до друку 16. 01. 2015